

TUDÁSCENTRUM ÉS (REGIONÁLIS) IDENTITÁS¹

„Nincs átjárás kint és bent közt.
Magaddal állsz mindig szemközt.
Úgy fürkész mindig a szemed,
Mint aki tükröt keres...”
(Szántó T. Gábor)

Az ünnepi köszöntő műfaját tekintve feszes, tömör megfogalmazású, rövid írásmű. A téma összetettsége is csupán arra nyújt lehetőséget, hogy a lényegyet kiemelve néhány alapkérdést fogalmazzunk meg a címben jelzett problémákról. A mindennapok kihívásainak, elvárásainak és kényszereinek figyelembevételével igyekszünk összefoglalni mondanókat. Szólni szeretnénk az identitáso(k)/k, a regionális identitás, a tanuló régió és a felnőttképzés néhány – általunk lényegesnek ítélt – szegmenséről, ezek egymásra gyakorolt hatásáról.

Identitáso(k)k*

Többen vélik úgy, hogy az identitások reneszánszát éljük, mások szerint az identitások valóságát tapasztaljuk, válságát szenvedjük. Aligha vitatható, hogy az identitás vizsgálata napjaink társadalomtudományi kutatásainak egyik slágertémája, bár korántsem teljesen kidolgozott. Beszélünk nemzeti identitásról, ahova az egyén belesorolja, beletartozónak tekinti önmagát, s amely így különleges szerephez jut a szociális információk feldolgozásában és az önértékelésben.² A lokális identitást a földhöz, földtulajdonhoz való szoros kapcsolat kialakulása, a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely, napjainkban már a közösségi kultúra-tudat és a közösségi múlt-tudat ismerete, a hagyományokhoz való viszony figyelembevételével kell meghatároz-

ni.³ Amikor kulturális identitásról beszélünk, akkor azon nem csupán a gondolatok, hagyományok és a nyelvek összességét, az étkezési, öltözködési stb. szokásokat értjük, amelyeket az előző generációtól vettünk át, hanem az adott kultúra választását is azzal kapcsolatosan, hogyan alkalmazzuk ezeket a különböző történelmi pillanatokban.⁴ Egyre gyakrabban kerül szóba a családi identitás, amely a családregegyekben, családmitológiákban ölt testet, és napjainkban az Oral History kutatásokban mutatkozik meg. A nyugati civilizációban felerősödni látszik a nemi identitás kérdése is, az a nemi szerep, amellyel a személy azonosul, tehát hogy valaki férfiként, nőként vagy esetleg más nemi identitásúként határozza meg önmagát.⁵ Egyesek részéről felmerült az alkotmányos identitás kérdése, amely a történelmi és textuális anyagok megtestesülése, ahonnan a normák származnak, melyek útmutatást adnak azok alkalmazására.⁶ Ezzel szemben terjedő az az álláspont is, hogy az „identitás” elavult probléma. Puledda úgy véli, hogy a személyes vagy kulturális identitás csak a múltra vonatkozik, hogy ez olyan tapasztalatok történelmi felhalmozódásának visszatükröződése, amelyet az egyes személyek vagy egy népközösség megélt. Mintha a tapasztalatok rétegei összegyűltek és lerakódtak volna, és ezek azok, amik az identitást alkotják. Ez az elképzelés vagy vélemény az emberi tudat passzivitásának hitéből származik, ahol a tudatot egyfajta tükörnek fogják fel, amely visszatükrözi a világot. A valóságban a dolgok nem így működnek. A saját példánkból kiindulva azt látjuk, hogy életünk fontos pillanataiban összefüggéseket keresünk, kapcsolatot múltbeli tapasztalataink és jövőre vonatkozó személyes terveink között. Ez a jövőkép – kik akarunk lenni – mindig befolyásolja jelenlegi tevékenységünket.

1 T. Kiss Tamás 2009 Tudáscentrum és (regionális) identitás. In: *Professori Salutem. Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére*. Szerk. Bajusz Bernadett, Bicsák Zsannett Ágnes, Fekete Ilona Dóra, Jancsák Csaba, Tornyai Zsuzsa Zsófia. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesület, 219-230.

2 Hunyady György 1997 A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükré. *Új Pedagógiai Szemle*, 10:17. www.epa.oszk.hu/00000/00035/00009/1997-10-ta-Hunyadi-Nemzeti.html [letöltve: 2008.04.02.]

3 Bodó Julianna: *Lokális identitás és interetnikus kapcsolatok összefüggéseiről egy esettanulmány kapcsán*. Kisebbségkutatás 2002. 2. sz. www.hbrf.org/kisebbssegkutatas/lk_2002_02/cikk.php?id=1119 [letöltve: 2008.04.02.]

4 Puledda, Salvatore 2009 Globalizáció: fenyegetés s kulturális sokszínűség? www.fweb.hu/aranymalinko/visios/globalisatio/htm-2_lk [letöltve: 2008. 10. 29.]

5 KéK (Kultúra és Közösség) 2007. 4. *Melegség és megismerés* tematikus szám,

6 Jacobson, Gary Jeffrey 2006 Constitutioniel Identity. *The Review of Politics*, 68:364-397

Az a kép, melyet a jövőre nézve megformálunk, ugyanolyan fontos, mint a múltbeli kép, mert ezek együttes figyelembevételével alakítjuk ki személyes identitásunkat. Mi nem csak azok vagyunk, amit megtettünk, vagy ami megtörtént velünk, hanem vágyaink, terveink és törekvéseink tovább differenciálják személyiségünket.⁷

Az európai identitással foglalkozó kutatások némi konszenzust mutatnak abban a kérdésben, hogy többségük megkülönböztetett szerepet tulajdonít a kulturális és a politikai dimenzióknak. A mindennapi életet befolyásoló médiumok műsorpolitikai tudományos érvekre hivatkozva folyamatosan azt közvetítik, hogy az egységes európai (nyugati) civilizáció alapját – többek között – az antik örökség, a jogrend és jogállamiság, a kereszténység, a soknyelvűség, a nem vérségi alapokon szerveződő képviselői (civil) testületek működése, a demokrácia, az individualizmus, a spirituális és a világi tekintély különválása képezi.⁸ Azok is jelentkeznek, akik nem rejtik véka alá nézeteiket, vitatják az egységes európai kultúra létezését, mert azt tulajdonképpen utópiának, a nagy európai mítoszok egyikének tekintik.⁹ Közülük néhányan egyenesen úgy gondolják, hogy Európa nem más, mint azoknak a történeteknek (narratíváknak) az összessége, amelyek Európáról beszélnek.¹⁰

Aligha tekinthető véletlennek (különösen az elmúlt időszakban történt párizsi, autógyújtogató események, a különböző autonómia-törekvések, az EU alkotmányáról folyó népszavazási vita kapcsán is), hogy napjainkban Európa, pontosabban az Európai Unió (és tagállamainak) egyik központi kérdésévé terebélyesedett, hogy kik vagyunk, mit csinálunk, mi az identitásunk?

A különböző tudományok válaszai nagyon eltérőek. Az identitás fogalmának filozófiai értelmezése feltételez egy állandóságot, stabilitást, amely kimondja azt a logikai tételt, hogy minden dolog azonos önmagával. A klasszikus szépirodalmi alkotások is feltételeznek egy olyan stabil belső magot, amely az egyén meghatározója, elidegeníthetetlen jellemzője. Shakespeare Hamletjében mondja Polónius a

7 ld. Puledda im.

8 Huntington, Samuel 2001 *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa.

9 Barcsi Tamás 2006 *Kultúra és identitás* (kézirat) Budapest.

10 Heller Ágnes 1993 Európa, Európa... *Kritika*, 3:5.

fiának: „Mindenek fölött, légy hű magadhoz: így, mint napra éj, következik, hogy ál' máshoz se léssz”.

A teoretikusok¹¹ szerint az autentikusság, a belső azonosság a posztmodern korban már illúzió. A személyiség, az én feloldódásáról beszélnek. Az identitás széttöredezik, nem egyetlen, hanem többféle. Kialakul az identitások hálójája. A sokféle identitás bonyolult identitáshálót képez, amely az egyén számára lehetővé teszi, hogy mindenkor a legmegfelelőbbet válassza ki, de az is előállhat, hogy belegabalyodik a hálóba.¹²

Az utóbbi nézetekre hivatkozva a pszichoanalízis képviselői¹³ egyenesen arról értekeznek, hogy az identitás elvesztése személyiségzavarokat idézhet elő. A szociálpszichológia szociális identitásról beszél, amely nem más, mint az egyén társadalmi minőségének a megjelenése.

A kultúranropológusok – Franz Boas, Margaret Mead – kutatásai egyértelműen azt támasztják alá, hogy az identitás mindig kultúrafüggő. Az egyén önmagáról alkotott képe elválaszthatatlan annak a társadalomnak, közösségnek, az emberről, a személyiség összetevőiről, a világ felépítéséről és az adott kultúrárendező elveiről alkotott képétől, amelyben él. Az identitás csakis az adott történelmi kor és kultúra kontextusában érthető meg. A személyes identitás egy életen keresztül tartó (tanulás) folyamat eredményeként, a személyes fejlődés során a kommunikációs és az interakciók sorozatában alakul, formálódik.

Erikson, és a kulturális antropológusok nagy érdeme, hogy az identitás formálódásában a kulturális feldolgozás, tanulás folyamatára irányították a figyelmet, ők voltak azok, akik azt hangsúlyozták, hogy az identitás folyamatos egyensúlyteremtés az önkifejezés és az (ön)értelmezés között. Ezt a folyamatos egyensúlyteremtést pedig a kommunikatív (az egész életen át tartó tanulás) szituációk teszik lehetővé. (Szükséges megjegyezni, hogy az identitás, mint egyensúlyte-

11 Giddens, Anthony 1991 *Modernity and Self-Identity. Self and society in the Late Modern age*. California, Stanford; és Giddens, Anthony 1995 *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt/M. Surkamp; valamint Fukuyama, Francis 1994 *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, Európa.

12 Offe, Claus – Gainer, Jeremy 1996 *The Varieties of Transition: the East European and East German experience*. Cambridge, Polity Press.

13 Erikson, Erik H. 2002 *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, Osiris.

remtés elképzelése nem új a társadalomtudományban. A fogalmat ebben az értelemben elsők között Krappmann használta 1975-ben kiadott, az *Identitás szociológiai dimenziói* c. munkájában).

A szimbolikus interakcionizmus világított rá az ember azon adottságára, hogy képesek vagyunk átvenni, megtanulni mások szerepét. Ezt a jelenséget tükrözött énnak nevezték el, és úgy írják le, hogy amikor az „én” beszél, az „engem” figyel. Ehhez kapcsolódnak az önrendelkezés kellékei, melyekhez a tanulás során megismert életstílusokat, az adott miliőhöz történő tartozást, a társadalmi tőkét szoktuk sorolni, de ide tartoznak a státus dimenziói, a divat és a piac is. Az itt beszerezhető kellékek felhasználásával alkothatjuk, vagy „rendezhetjük meg” önmagunkat.

Az egyéni identitás felépülése a Maslow-féle szükségletpiramis alapján

A kutatók többsége az egyéni identitás kialakulását a közismert Maslow-féle szükséglet-hierarchiát bemutató piramis segítségével vezetik le.¹⁴

Az egyén testi életben maradását az alapvető fizikai-biológiai (evés, alvás, létezés, ivás, mozgás, pihenés, szexualitás...) létezés, valamint a biztonsági és védettségi (munka, lakás...) szükségletek kielégítésére történő törekvés határozza-alapozza meg. A

személy az általa ismert, létrehozott tárgyi világban érzi magát biztonságban, miközben igényli a számára mértékadó emberek folyamatos jelenlétét. A hierarchia következő szintje az egyén valahová tartozási szüksége, amely a legerősebb közösségi, pszichológiai, szociális szükségletünk. Ha az ember tudja, hogy van hova tartoznia, úgy joggal pályázhat az őt befogadó mikro és makro társadalom elismerésére, melyet megszerezve esély nyílik számára az önmegvalósításhoz. (Ebben az esetben persze tetten érhető az identitás és a lokálpatriotizmus, a kultúrák és az asszimiláció egymásra gyakorolt bonyolult hatása.)

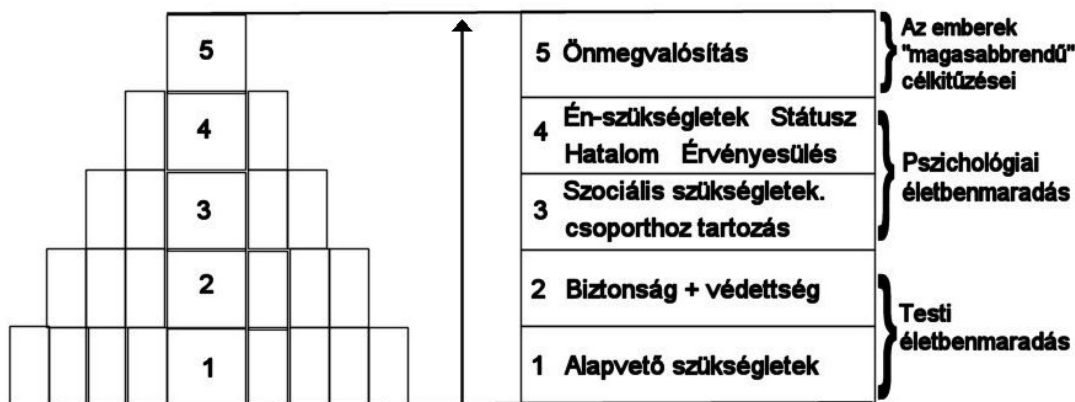
A valahová tartozás közössége(ke)t jelent. Az egyén számára a közösség biztonságot nyújthat, tartalmat, célt adhat életének, nagyobb hatékonyságot szándékainak, a gazdag kibontakozás lehetőségét nyújtja személyiségének. A család, csoport, munkahely, intézmény, szervezet, település biztosítja a hovatartozás és szeretet szociális és emocionális szükségleteit. A közösség ezért minden embernek alapvetően fontos célja, terrénuma és egyben eszköze.

A köznapi beszédben a közösség szónak erős, többnyire pozitív értéktartalma van. Kant ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a természet az emberbe oltja a „bírva és az önzés ösztönét, miközben másokkal akar együttműködni. Az egyén egyetértésre törekszik, de hajtja is, hogy a társadalomban rangot szerezzen, s így mások fölé kerüljön”.¹⁵ A szemé-

14 Raagma, Garri 2002 Regional identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies* 1: 55-76.

15 Kant, Immanuel 1974 *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből*. Budapest, Gondolat.

1. sz. ábra

Készült a Maslow-féle szükségletpiramist közlő séma alapján. Forrás: *Csoportos önépítés. Módszerek és gyakorlatok a munkanélküliek továbbképzésében*. Kézikönyv andragógusok, tanácsadók és tanfolyamvezetők számára. Gödöllő, GATE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézete. 1996. Szerk. Crista Schlegel – T. Kiss Tamás, 171-172.

lyiség kívánatos önmegvalósítása – mint az egyén legmagasabb rendű célkitűzése – napjainkban ezért, alapvetően az „élj úgy, hogy mások is élni tudjanak” elvén nyugvó¹⁶ kreativitásban, alkotásban, problémamegoldásban ölthet igazán testet.

A regionális identitás-rendszert befolyásoló identitások

Az egyes számban használt identitás-fogalom mellett szükségszerűen jelent meg a többes szám – az identitások kifejezés – használata és elterjedése.¹⁷ Az európai identitáskutatások felerősödése különösen két „tér relációban” tapasztalható. Az egyik terület a nemzetállam-tér, a másik a kistérségi-régió. A témakör kapcsán most csupán az utóbbiról szeretnénk szólni.

Kérdés, hogy létezik-e regionális identitás?¹⁸ A válasz, hogy igen, létezik! A regionális identitást és funkcióit a nemzetközi szakirodalom nagyon széles körűen, viszonylag pontosan értelmezi.

Elfogadott álláspont, hogy a regionális identitás társadalmi, területi, történelmi-kulturális gyökerei, és a hagyományokból táplálkozik,¹⁹ eszmék, kulturális elemek, tájak, dialektusok, épített környezet, centrum-periféria viszony, történelmi gyökerek, utópiák, gazdasági sikeresség összessége. Olyan „valóságosan sajátos lelki tér”, melynek szerkezete gazdasági, társadalmi és kulturális építmény, amelyben a történések sosem lehetnek függetlenek a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatoktól.²⁰

Felismerték azt is, hogy a globalizáció szükségszerűen együtt jár a regionalizmussal, a lokális dimenzió és az ún. civil szféra felerősödésével, amely képes a globalizmus káros hatásait részben, vagy egészben semlegesíteni.

16 László Ervin 1998 *Harmadik évezred. Veszélyek és esélyek*. A Budapesti Klub első jelentése. Budapest, Új Paradigma Kiadó, 77.

17 T. Kiss Tamás – Tibori Tímea 2006 *Az egyén és köz(ös) sége. Mozaikok Hajós község életéből*. Szeged, Belvedere

18 Bokor Béla 2006 *Kultúra és identitás, kultúra és közösség*. In: *A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve*. Szerk. Földiák András, Tóth Zsóka. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, 169-173.

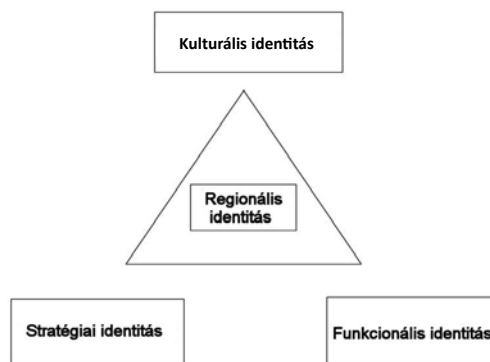
19 Paasi, Anssi 2003 *Region and Place: regional identity in question*. *Progress in Human Geography* 4:475-485.

20 Paasi, Anssi 2003 *Re-constructing regions and regional identity*. www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi1.pdf. [letöltve: 2008. 10. 20.]

Az egyéni identitás szerkezete sokféle lehet, sőt változhat az idők folyamán, ám valószínű, hogy a valahová tartozás szükséglete mindig létezni fog. A regionális identitás történelmi és területi szocializációs folyamat eredményeként jön létre. Ahol erős a regionális identitás, ott megvan arra az esély, hogy az emberek azonosítsák magukat az adott régió társadalmi struktúrájával, lakóival, a térség kultúrájával. Az ilyen kötődéssel bíró emberek gyakran mondják, hogy szeretik az adott térséget, tájat, várost, szeretnek ott élni anélkül, hogy meg tudnák indokolni, hogy konkrétan mi váltja ki belőlük ezt az érzést. Elmondható tehát, hogy a régiófogalom egyik domináns eleme éppen a közös identitás, az, ami a régiót megkülönbözteti az egyszerű fizikai tértől.²¹

Henk von Houtum és Arnoud Lagendijk kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy a regionális identitást a stratégiai tervek, a kulturális tőke és a funkcionális tevékenységek határozzák meg. Az adott régióknak akkor lesz saját és csak rá jellemző identitása, ha a három dimenzió szervesen illeszkedik egymáshoz.²²

Regionális identitás modellje
2. sz. ábra

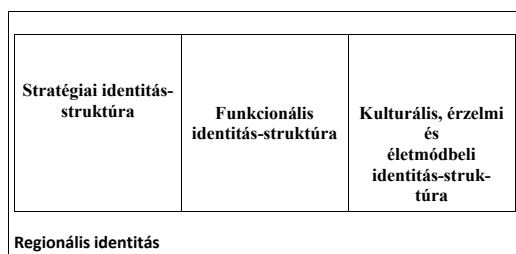
A szociális identitás, az információ és a piac. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2004. Szeged, JATEPress, Szerk. Czagány L. – Garai L. 218., A táblázatot van Houtum-Lagendijk munkája (2001) alapján szerkesztette Lukovics Miklós.

21 Raagma, im.

22 Van Houtum, Henk – Lagendijk, Arnoud 2001 *Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions: The Cases of the Ruhr area and the Basque Contry*. *Urban studies* 4: 747-767, www.usj.sagepub.com/content/38/4/747. short [letöltve. 2008. 06.12.]

A modell kapcsán szükséges két megjegyzést tenni. Az egyik az, hogy ezek a dimenziók inkább struktúrák, és együttesen olyan alrendszereket alkotnak, amelyek részint szükségszerűen különféle autonómiára törekednek, részint – akarva-akaratlan – „innovatív pólusként” kívánnak jelen lenni a nagyobb (civilizációs, kulturális, értékrendbeli, gazdasági, mentalitásbeli...) rendszerekben. A másik megjegyzés: az Európai Unió közép-keleti térségében létező társadalmak (tagállamok), regionális identitást alkotó alrendszereire jellemző közösségelvűsége a tőlük Nyugatra elhelyezkedő társadalmakban már kevésbé fedezhető fel. Ebben a térségben még nem tapasztalható akkora mértékű tradícióvesztés, mint az Európai Unió nyugati féltekén. Különböző mértékben, de a hagyományok, a tradíciók és a szokások – ha nem is a legfontosabb szabályozó erőként, de – jelen vannak a regionális identitásokban.²³

A regionális identitás fő alkotóelemei
3. sz. ábra

A stratégiai identitás-struktúra alapvetően azt jelenti, hogy az adott régióban élőknek legyen közös távlati terve és célja az adott térségre vonatkozóan. A hangsúly általában a jövőn van, és az állandó változásra való törekvésen. /Lényeges, hogy mindez a tágabb társadalmi formációk és a szűkebb (regionális, helyi) világ információs rendszereiben egyaránt dokumentálva legyen, mert segítségével válnak mindenki számára nyilvánvalóvá az elképzelések, amelyeket a régióban élők preferálnak/.

A funkcionális identitás-struktúra az adott területi egységen belüli társadalmi-gazdasági kapcsolatokat és köteleket veszi számba, azt a kapcsolati tőkét, amely az adott térség életében és fejlődésében jelentős helyet foglal el és szerepet tölt be.

A kulturális identitás-struktúráról kicsit bővebben: aligha tekinthető statikus jelenségnek, sokkal inkább egy folyamatos fejlődés, amelyen keresztül a

23 T.Kiss – Tibori im.

közös öntudat, a valahová tartozás egy meghatározott közösségben erősödik. A folyamat közismert lényeges elemei a név, a közös szimbólumok, amelyek kifejezik a régió egységét. Mindez a közös jövővel, közös távlati tervekkel és a közös eredettel, múlttal együtt elkülönít egymástól bizonyos helyeket a térben, és valamiféle határokkal ellátott kulturális identitást eredményez. (Persze ezek a határok – „kultur-régiók” – nem kötődnek feltétlenül közigazgatási határokhoz, sőt a döntő többségben nem is azok).

A kulturális identitás kapcsolódik a stratégiai dimenzióhoz. A kulturális dimenzió ugyanis egyrészt definiálja a „mi” és az „ők” fogalmát, amely előfeltétele a stratégia meghatározásának és a stratégia által érintett terület leválasztásának. Másrészt a kulturális identitás hozzájárul a stratégia alkotás céljainak megfogalmazásához.

A régió: az egyéni identitás terepe

A régió egy meghatározott csoport tagjai közti kulturális kapcsolatok halmaza, mely meghatározott térben játszódik le.²⁴

A régió formálásában, karakteressé tételében szerepet játszik a térség területi struktúrájának a kialakítása. Ugyanis szükség van valamiféle megkonstruált (sőt „virtualizált”) határookra ahhoz, hogy a regionális öntudat kialakulhasson. Természetesen – mint az előzőekben említettük – ezek a határok soha nem merev konstrukciók, átléphetők.

Tudomásul kell venni, hogy napjainkban, a régió megformálásában egyre nagyobb szerep jut a szimbólumoknak. Hankiss Elemér több művében egyenesen úgy fogalmaz, hogy napjainkban a szimbólumok forradalmát éljük.²⁵ Tulajdonképpen a szimbólumok olyan rendszeréről van szó, amelyhez tartozhat például zászló, címer, logo, ismétlődő rendezvények, alkotások, épületek, művészek, tudósok, intézmények, történelmi események. Mindazon elemekről beszélhetünk tehát, melyek a régiót, az összetartozást jelképezik, inspiráló erővel bírnak, és értékeket hordoznak.

A régió identitásának megformálásában kiemelten fontos szerep jut az intézményeknek, különösen az egyetemeknek. Ide tartoznak a különféle kap-

24 Paasi im.

25 Hankiss Elemér 1997 *Az emberi kaland*. Budapest, Helikon.

csolatok, amik a régióban az emberek között kialakulhatnak: a formális szervezetek, önszerveződések, informális kapcsolatok, barátságok, kulturális rendezvények, a figyelmes vendéglátók, igényes szolgáltatások, udvarias és hatékony hivatali ügyintézés stb. Különösen nagy szerepet tölthet be a média a kulturális minták, tartalmak közvetítése révén. A regionális televízió például jelentős mértékben hozzájárulhat az egyén önmegalkotásához, önstilizálásához is, hiszen közvetíti az életstílusokat, adott kulturális csoportok jellemző kellekeit, jegyeit. Mindezek a működésükkel nemcsak fenntart(hat)ják a régió imázsát, hanem képletesen fogalmazva „szövőszékként járulhatnak hozzá a regionális identitás szövetének előállításához, anyagának tartós elkészítéséhez, újratermeléséhez, sőt annak piacképessé tételéhez” is.

A fizikai térből a közösségek együttműködésére és versenyére épülő evolúciós tevékenysége alkotja meg a régió identitását! Az ilyen szerves módon felépített régió képes kielégíteni az egyén valahová tartozási szükségletét, valamint kulturális értékrendjén keresztül kijelölni azokat az utakat, amelyek mentén az elismertté válik, és végül lehetőséget kínálnak az önmegvalósításra.²⁶ Szükséges megjegyezni azonban, hogy az így kialakult régióban célszerű különbséget tenni a területi egység identitása és az ott élő lakosság identitása (regionális öntudata) között.

Az előbbi a területi egységgel összefüggésbe hozható szimbólumokra, kialakult gyakorlatokra utal, a régió természetét, értékeit, történelmét, lakóit, tájjellegét foglalja magába. Ezek alapján lehet az egyik régiót megkülönböztetni a másiktól. Ez az, amit a régió lakói felé közvetítenek, akár a médiumok segítségével, akár az oktatási rendszereken keresztül. Ettől elkülönül a tényleges identitás, amely a civil társadalomban létezik, és amely kollektív formában is megmutatkozik. A tényleges identitásnak azonban csak egy része ez a kommunikált identitás, amely más tényezőkkel együttesen válik teljessé, mint például a vallás, a társadalmi réteghez, csoporthoz való kapcsolódás, vagy a nemzetiség.

Másként fogalmazva a régió nem más, mint a castelli értelemben felfogott²⁷ áramlások olyan kis-

26 Raagma im.

27 Castells, Manuel 2008 *Das Informationszeitalter. Wirtschaft, Gesellschaft, Kultur. Teil 2: Die Macht der Identität. Opladen: Leske + Budrich. [Castells, Manuel 2006 *Az identitás hatalma*. Budapest, Gondolat – Infónia.](http://www.wiwi.uni-rostock.de.../Castells_Rezensionessay_Be...[letöltve:2008.10.20.]</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

térsége, amelyben a gazdaság, a kultúra és az információ a helyi sajátosságok figyelembevételével koncentrálnak. Mert az emberi tapasztalás alapvetően lokális, konkrét fizikai helyhez kapcsolódik, de az emberi létezés is helyhez kötött, a lokális tér biztosítja azt a fizikai közelséget, amely lehetővé teszi a szociális interakciót és az intézményi szerveződésekét.²⁸ Ugyanakkor a kommunikációs technológia olyan regionális hálózati társadalom kialakításához járul hozzá, amely sokrétű kapcsolatot képes teremteni a tágabb környezettel, a globális rendszerekkel is.

A térség, mint tanuló régió

A szakirodalom különböző tanuló régió fogalmat ismer és használ. Elterjedt nézet szerint a folyamatos termék- és folyamat-innovációra helyezi a hangsúlyt, mert ezt tartja a versenyképesség kulcsának. Másik irányzat a tanuló városok és régiók fejlesztését innovációs rendszerek fejlesztéseként fogja fel. Az elméleti-strukturális modell viszont a tanuló régiót a tömegtermelés felől a tudásalapú gazdaság felé haladó gazdasági alapú átrendeződés egyik térbeli képződményének tartja, a tudás és a gondolat gyűjtőhelyének. Olyan térnek fogja fel, melyben az egyes szereplők érintkezése és tanulása a helyi és regionális szerepekhez kötődik. Az ilyen tanuló régió jellemzője a közös, kollektív tanulási folyamatok jelenléte és a közös tudás kimunkálása, amely a helyi társadalmi, kulturális és térbeli beágyazódásában nyer értelmet. A tevékenységorientált modell magáénak tekinti az integratív problémamegoldásnak és a szakpolitikáknak a helyi közigazgatásban történő alkalmazását, a folyamatos tanulási tevékenységek ösztönzését, a személyközi kapcsolatok és az érdeképviseletek fejlesztését.²⁹

A lényeg, hogy valamennyi tanuló régió-modell, termelés- és gazdaság-centrikus, versenyképességet növelő (növekedést szorgalmazó) tényezőnek tekinti a praktikus, gyorsan megtérülő tudás előállítását, annak megosztási folyamatát.

Lehet, hogy tévedünk. A mindennapokban úgy tűnik, hogy a gazdasági szféra valóságában még mindig kevésbé fontos az, hogy ki, milyen szakmai felkészültséggel, munkakultúrával végzi a feladatot, ki áll a munkaszalag mellett, ki építi a háza-

28 T. Kiss – Tibori im.

29 Németh Balázs 2006 A tanuló régió, mint regionális fejlesztés eszköze. *Tudás Menedzsment*, április, 3-14.

kat, utakat, tisztítja az utcákat, vagy árulja magát az „emberpiacon”. A munkavállaló érkezik az ország bármely pontjáról, határainkon túlról, Erdélyből, Felvidékről, Kárpátaljáról, Délvidékről, lehet albán, osztrák, német, holland vagy kínai. A munkáltató számára a lényeg az, hogy dolgozzon, végezze el a munkát a legkisebb hibával, minél rövidebb idő alatt, növelje a termelékenységet, járuljon hozzá a fenntartható fejlődéshez. A szaporodó identitáskrisis, identitás-sokk jelenségét és kezelését inkább tudományos problémának, művészeti témának, újabban már valamiféle szociális szférába tartozónak tekintik a gondolkodók.

Tudás centrum a régióban

Az elmondottakból sok minden következik. A tanulmány korlátozott terjedelmének figyelembevételével, közülük kettőt mindenképpen szükséges kiemelni. Az egyik a tartalmi aspektus. Napjainkban egyre bizonyosabbá válik, hogy lelki és kulturális jelenségekkel gazdasági hatótényezőként szükséges számolni.³⁰ A lelki, pszichológiai, kulturális, attitűdbeli, identitásbeli stb. tényezők mind meghatározóbban jelentkeznek nemcsak az egyének döntéseiben, hanem feltételezhetően a versenyképesség területi elhelyezkedésében és a regionális gazdaságfejlesztésben is.

Kérdés, hogy az Európai Unió egész életen át tartó tanulást szorgalmazó ajánlása alapján készült nemzeti felnőttképzési program stratégiájában mekkora figyelem (és anyagi ráfordítás) irányul a régióban élő egyén személyiségére, környezetéhez fűződő viszonyának értelmezésére, rendezésére. Az állam és a társadalom hogyan és miként akarja/tudja segíteni az egyes ember és a helyi közösségek céljainak, értékeinek, érdekeinek egyre bonyolultabbá váló, gyorsan változó tágabb-szűkebb környezethez történő illesztését? Debrecen, Szeged vagy Pécs város regionális felnőttképzési politikái (amennyiben léteznek) milyen szerepet vállalnak a térségben lakó/élő egyének regionális identitásának újrapozícionálásában és a multikulturális felnőttképzésben?

A hazai felsőoktatásban 2006. szeptember elsején bevezetésre került az ún. Bologna-Prága képzési szerkezet keretében polgárjogot nyert andragógia alapképzés (Bachelor of Science) és a mesterképzés

30 Garai László 2008 *Emberi potenciál, mint tőke: bevezetés a gazdaságpszichológiába*. Budapest, Aula.

(Master of Science) már tartalmaz olyan kurzusokat, melyek a kistáj–kistérség–kultúra, a kulturális földrajz témaköreit ölelik fel. A szakindításokban feltüntetett tantárgyleírások (és irodalomjegyzékek) túlnyomó többsége azonban még nélküli azokat a térségre vonatkozó konkrét kulturális jellemzőket, melyekben a felsőoktatási intézmény működik. Azt gondoljuk, hogy a jelenlegi felnőttképzési kurzusok a praktikus gazdasági és termelési ismeretek közvetítésén túl (a személyiséget csupán humán erőforrásnak tekintő szemlélete mellett) nem feledkezhetnek meg arról, hogy – József Attila szavaival „nem középiskolás fokon” – segítsék az egyén önkifejezése és önértelmezése közötti folyamatos egyensúlyteremtést. A képzéseknek szolgálniuk kellene a regionális kulturális identitás, a „táji identitástőke”³¹ kialakítását és erősítését is.

A másik aspektus formai. A hazai főiskolák és egyetemek 2000. január 1-től bekövetkezett integrációs során (melyek bonyolult kompromisszumok árán születtek meg) – tisztelet a kivételnek – a térség kultúrájához való kötődésüket jelezték azzal is, hogy helysége vagy régióra hivatkozva nevezték el magukat! (Debreceni Egyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Szegedi Tudományegyetem stb.).³²

Az egyetemek „kultúrtartományi központként” történő működésének szükségességét és alapelveit egyébként Klebelsberg Kunó kultuszminiszter már az 1920-as években megfogalmazta.³³ Fontosnak tartotta azt, hogy olyan kulturális/tudományos decentrumok jöjjenek létre, melyek elősegítik a térség gazdasági és társadalmi innovációját. A négy hazai egyetemet (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs) szerette volna külföldről hazahívott tudósokkal is erősíteni.³⁴ Aligha tekinthető újnak az a felismerés, hogy az egyetem és környezete közti viszont nemcsak univerzális mértékkel, hanem regionális léptékkal is szükséges meghatározni. Hogy egy egyetem és az őt övező régió közt szerves kapcsolat mennyire fontos, azt jól példázza a Szegeden ki-

31 Bokor, im.

32 Kozma Tamás 2004 *Ki az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest, Új Mandátum.

33 Gróf Klebelsberg Kuno 1927 *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926*. Budapest, Athenaeum, 223.

34 T. Kiss Tamás 2008 Klebelsberg, az „aktív, pozitív és produktív” ember. In: *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter*. Szerk. Miklós Péter. Szeged, Belvedere, 24-25.

bontakozott vita. Érdekes kicsit részletesebben is ismertetni a vitakozó álláspontokat. Az egyetem vezetősége 2008 májusában – az egyik kar javaslata alapján – arra az álláspontra helyezkedett, hogy az intézmény nevét, az egyetemen oktató Szent-Györgyi Albert, Nobel-díjas magyar tudós nevére kellenne változtatni. A javaslat (Szegedi Egyetem, 2008) tanulságos identitás-jellegű vitát váltott ki. A vitában résztvevők mindegyike elismerte Szent-Györgyi Albert Szegedhez fűződő kapcsolatát. A város Nobel-díjasa, külföldön is elismert, nagyra tartott alakja a magyarságnak. Ennek ellenére többen mégis ragaszkodtak az egyetemtérségi-regionális elnevezéséhez. Néhányan úgy vélték – ha már személyről neveznek el egy universitást – akkor értelemeszerű, hogy az alapító – ebben az esetben – Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király jöhet szóba, aki 1581-ben megalapította a Szegedi Tudományegyetem elődjét, a kolozsvári akadémiát. Különböző érvek, ellenérvek csaptak össze. Elhangzott, hogy Szent-Györgyi Albert ugyan világhírű tudós volt, de nagyon nehéz egy külföldinek kimondania a nevet, ezért nem praktikus róla elnevezni a város egyik legfontosabb intézményét. Mások úgy vélték, többen kaptak már Nobel-díjat, ezért korántsem biztos, hogy az egyetem új elnevezése olyan „márkanév” lesz, amely a jelenleginél jobban segíti majd a tanulmányaikat sikeresen befejezők munkaerőpiacon történő elhelyezkedését. Voltak, akik ennek éppen az ellenkezője mellett kardoskodtak... A vita tart...

A problémafelvető írás befejezésül Heller Ágnes gondolatát idézzük: „Ha nyugodtan feltehetjük ezen a kontinensen egy gyermeknek azt a kérdést: mit jelent számára európainak lenni – lehet, hogy nem tud válaszolni, de a fő az, hogy megértse a kérdést”.³⁵

Reméljük, hamarosan egzakt válaszok érkeznek az egyes régiókból, amelyből megtudható, mit jelent számukra Debrecen, Szeged, vagy Pécs... városában, a nagytáji régióban élni, az oktatási intézmények – különösen az egyetemi tudáscentrumok – segítségével személyre szabott, konkrét feladatokat kapni, végezni, és az eredményekből okulva tovább fejlődni.

35 Heller, im.